

AFRO-AMERIKKALAISEN MUSIIKIN DIFFUUSIO VUOSINA 1900-1945

Euroopan jazzin esihistoria • pienten maiden jazz & hot dance • Moskovan "San-Lui bljuz" • zulujen boogie-woogie • miten jazzlevytyksiä pitäisi tutkia • väitöskirja Tanskan jazzista • jazzin vastustus Yhdysvalloissa, Neuvostoliitossa ja Natsi-Saksassa

Yksi vuosisatamme musiikin kiehtovimmista ilmiöistä on ollut jazzin leviäminen Eurooppaan. Musiikin virtaukset ovat toki kulkeneet yli rajojen kautta historian, olipa sitten kyse italialaisen oopperan voittokulusta keisarillisen Venäjän hovissa tai intialaisen laulun samanaikaisesta menestyksestä Afganistanissa. Silti jazzin leviämisessä on jotakin erikoista. Toisaalta sen vaikutus on suodattunut lähes kaikkeen eurooppalaiseen populaarimusiikkiin, toisaalta siitä on ydinalueellaan tullut lähes maailmankatsomus.

Jazzin vakava tutkimus ja kritiikki alkoi Euroopassa 30-luvulla, Panassien ja Delauneyn, *Melody Makerin* ja *Jazz Hotin* aikoina. Kaikki tärkeät jazzdiskografiat on tehty Euroopassa, ja monet huomattavat jazzmuusikot ovat löytäneet täältä kodin vuosikymmeniksi. Mutta tässä puhumme *amerikkalaisen* jazzin asemasta Euroopassa. Eurooppalainen kotikutoinen jazz on ollut korviketta. Sitä on kuunneltu alkuperäisen puutteessa, mutta esimerkiksi vanhimmat eurooppalaiset jazzlevytyt ovat ehtineet häipyä historiaan, niin että monet niistä ovat yhtä harvinaisia kuin King Oliverin legendaarinen *Zulu's ball*. Jos halusi kuulla Sam Woodingia vierailulla Berliinissä tai Barcelonan Hot Clubin kvintetin savikiekkaja, lähes ainoa paikka oli Harold Flaksnerin satumainen kolmen lukon takana oleva kokoelma Brooklynin Bay Parkwayllä.

Viime vuosina eurooppalainen jazz ja sen tutkimus ovat kuitenkin kokeneet selvän nousun. Osittain tämä ehkä johtuu jazzin painopisteen osittaisesta siirtymisestä Euroopan puolelle, mutta asialla on toinenkin selitys. Amerikkalaisen jazzin historia tunnetaan jo niin hyvin, että tutkijat ja asianharrastajat ovat jo joutuneet siirtymään suurista nimistä toisen ja kolmannen luokan kykyjen elämäkertoihin. Melkein kaikki merkittävät historialliset levytykset on jo julkaistu uudelleen moneen kertaan. Sen sijaan Eurooppa on ollut tutkijoille lähes koskematon maaperää - puhumattakaan jazzin vaikutuksesta sellaisissa paikoissa kuin Intia tai Argentiina. Saksalaisen tutkijan Rainer E. Lotzin

toimittama "jazzin maailmanhistoria levyillä" on todellinen korvien aukaisija, ja eri Euroopan maista tehtyjen jazzhistoriikkien tai -diskografioiden hylly kasvaa sekini nopeaa vauhtia.

Kaikki tietävät jo, että jazz tuli Suomeen Andania-laivalla vuonna 1926 amerikansuomalaisten muusikoiden mukana. Vettä pitkin jazz tuli Eurooppaan myös silloin, kun Original Dixieland Jazz Band vuonna 1919 astui Adriatic-laivasta maihin Liverpoolissa jatkaakseen matkaa rautateitse ensimmäiselle Euroopan-keikalleen Lontooseen. Vähemmän tunnettua sen sijaan on, että jazzilla oli siinä vaiheessa Euroopassa jo kunnioitettava esihistoria, jonka tutkimiseen Rainer Lotz on pannut paljon aikaa ja vaivaa. Useimmat hänen levysarjansa osista alkavat jo ennen vuotta 1919. Puhtaasta jazzista ei toki ole kyse, mutta on todella ajatuksia herättävää kuulla budapestiläinen mustalaisprimas soittamassa vuonna 1913 *Alexander's ragtime bandiä*, tai tsekkiläinen varuskuntasoihtokunta puhaltamassa ragtimea pari vuotta aikaisemmin, tai Theodor Lumbyen tanskalainen salonkiorkesteri esittämässä vahvasti perkussiivistä cake-walkia jo vuonna 1909.

Lotzin *German ragtime* tunkeutuu syvemmälle tähän jazzin esihistoriaan. Kirjan ensimmäisessä, hiljattain ilmestyneessä osassa keskitytään äänidokumenttien kartoitukseen. Kun on kyse vuosisadan alusta, levyjen lisäksi kirja pyrkii luetteloimaan sylinterit, automaattipianon rullat ja jopa ragtime-sävelmiä kilkuttavat vanhat soittorasiat. Huomattavaa osaa kirjassa luetteloiduista äänitteistä ei ole missään arkistossa, vaan tiedot ovat peräisin *Phonographische Zeitschriftin* vanhoista vuosikerroista ja muista vastaavista lähteistä. Niinpä Lotz pyrkiiin kokoamaan tietoja mahdollisimman tiuhapiikkisellä haravalla: joskus mukaanottamisen ainoana perusteena on levyn amerikkalaiselta kuullostava nimi. Suomestakin on mukana pari Alfred Tannerin ehkä Saksassa prässäytyä kuplettilevyä, joissa on amerikkalainen lainasävelmä. Mutta kokonaisuutena kirja osoittaa, miten jo vuosisadan alussa oli käynnissä laaja uudentyyppisen amerikkalaisen musiikin invaasio.

Vuosi 1919 - tai 1926 - eivät siis merkinneet mitään vallankumousta. Eivät siitäkään syystä, että pitkälti 20-luvun lopulle saakka Euroopassa levytetty amerikkalaisvaikutteinen tanssimusiikki oli enemmän eurooppalaista kuin amerikkalaista, nykyaikaisilla korvilla kuunneltuna jopa ikävämpää kuin vuosisadan alun naiivin innokkaat yritelvät. Mutta vähitellen levyiltä alkaa kuulua uusia sävyjä, uusi suhde äänenväriin ja rytmiin, ja pian sen jälkeen myös improvisoituja sooloja. Jotkut Lotzin löydöistä ovat yllättäviä. Hollannissa vaikuttanut valkoinen venäläinen saksofonisti Gregoire Nakchounian osoittautuu yhdeksi niistä muusikoista, jotka olivat ensimmäisinä jyvällä siitä, mistä jazzissa oli kyse.

Kolmekymmenluvulla jazz oli jo juurtunut Eurooppaan. Benny Carterin ja Coleman Hawkinsin tasoiset muusikot asuivat täällä pitkään, ja parhaat bändit kilpailivat uskottavasti amerikkalaisten esikuvien kanssa. Tähän saakka alan harrastajat ovat tunteneet Pariisin, Lontoon ja Berliinin (ennen Hitleriä) muusikoiden tason, mutta Lotz vyöryttää kuunneltavaksemme Kööpenhaminan, Zürichin, Prahan, Budapestin ja jopa Moskovan, jossa Zfasmanin ja Utjosovin tanssiorkesterit soittivat sodan alla levyille täysin uskottavaa jazzia. Yksi sarjan mieleenpainuvimmista välähdyksistä onkin Moskovassa vuonna 1943 levytetty

St. Louis Blues (tai "San-Lui bljuz"), jossa puolanjuutalainen pakolaistrumpetisti Adi Rozner johtaa ryhmää paikallisia muusikoita. Loppuhuipentuma on kopioitu Louis Armstrongin 30-luvulla Pariisissa tekemältä levyltä, ja tunnelma on kuin Lontoossa tai Kööpenhaminassa parhaimmillaan.

Sarja pyrkii dokumentoimaan myös rytmin voittokulkua Euroopan ulkopuolella. Argentiinassa, Kanadassa ja Australiassa kehitys näyttää kulkeneen samanlaisia ratoja kuin Euroopassa. Etelä-Afrikassa musta jazz koki komean nousun 40-luvulla jäädäkseen sitten uudempien afroamerikkalaisten suuntausten varjoon, ja on uskomaton kokemus kuulla pianistin soittavan boogieta kuin Cripple Clarence Lofton parhaimmillaan zuluksi laulavan vokalistin taustalla. Intiassa jazzia soittivat lähinnä suurten hotellien amerikkalaiset tanssiorkesterit.

Trinidad, Martinique ja Kuuba ovat hieman eri juttu. Näissä maissa soitettiin omia afroamerikkalaisen musiikin muotoja. Jazzin vaikutus alkoi täällä 1920-luvulla, varsinkin puhaltajien soitossa. Myöhemmin saarilta Euroopaan muuttaneet mustat muusikot sulautuivat nopeasti paikalliseen jazzmiljööseen, ja monet Lontoon ja Pariisin swing-kauden tunnetuimmista muusikoista osoittautuivat karibialaisiksi emigranteiksi.

Äänidokumentit ovat tässä, miten niitä pitäisi tutkia? Ensimmäinen ratkaisu on tietysti koota diskografia omassa maassa tehdyistä jazzlevytyksistä, ja sellainen löytyykin kohta useimmista Euroopan maista, kun otetaan kirjan lopussa mainittujen kirjojen lisäksi huomioon mm. lehdissä julkaistut tiedot. Hasse Westerbergin *Suomalaiset jazzlevytykset* osoittaa, miten jazzin historia meillä on Unkariakin ohuempi - puhumattakaan saksalaisten tai englantilaisten puhelinluettelo-koossa ilmestyneistä kirjoista.

Seuraava vaihe on koota kansien väliin kansallinen jazzhistoriikki. Niitäkin löytyy amatööritason kronikoista väitöskirjatasoon saakka. Jim Godboltin brittijazzin historia on esimerkki tyypillisestä harrastajatasosta, joka jättää monet lähteet tarkistamatta ja kysymykset vastaamatta, mutta kertoo silti "sisältä päin" kirjoitettuna paljon siitä ilmapiiristä, jossa jazz kasvoi. Kolmekymmenluvun brittiläisten "rytmikerhojen" nousu ja tuho on melkein kuin suomalaisen elmu-liikkeen historiaa.

Ykköspalkinto kuuluu ilman muuta Erik Wiedemannin väitöskirjalle Tanskan jazzista. Kolmiosaisen kansion ensimmäinen kirja on itse historiikki, toinen diskografia ja kolmas sisältää kolmella kasetilla keskeiset tutkimuksessa käsitellyt levyt. Wiedemannin lähestymistapa on musiikkihistoriallinen, hän dokumentoi tarkoin tanskalaiset jazzmuusikot, levytykset ja vierailut. Tieteeksi kirjan tekee jo - useimmista jazzkirjoista valitettavasti puuttuva - yksityiskohtainen lähdeapparatuuri. Mutta tärkeintä kirjassa on sosiaali- ja taloushistoriallinen kehys. Wiedemann on selvittänyt tarkoin, millaisissa ympäristöissä jazzia Tanskassa soitettiin, miten muusikot elivät, miten ulkopuoliset siihen suhtautuivat. Kiivaitten vastustajien lisäksi Tanskasta löytyy jo 30-luvulta tukijoita, jotka vaativat jazzin sisällyttämistä koulujen musiikinopetukseen! Erik Kjellbergin vastaava tutkimus Ruotsista ansaitsee hopean. Sekin on tasokas ja ilmeisesti Wiedemannin menetelmästä vaikutteita saanut tutkimus, joka häviää sille vain perinpohjaisuudessa.

Samanlaisia historiikkejä löytyy paljon, ja toki sellainen tarvittaisiin jokaisesta Euroopan maasta, Suomestakin. On kuitenkin mielenkiintoista todeta,

että eurooppalaisestakin jazzista löytyy jo aineksia toisenlaisiin tutkimuksiin. Neil Leonard väitteli aikanaan (*Jazz and the white Americans*) jazzin Yhdysvalloissa kohtaamasta, joskus irrationaaliset mittasuhteet saavuttaneesta vastarinnasta. Samanlaisia ilmiöitä löytyy kaikista Euroopan maista, mutta kärjistyneimmillään ne ovat olleet sotavuosien Saksassa ja Stalinin loppuaikojen Neuvostoliitossa. Kummassakin maassa jazz oli virallisesti kielletty, *verboten*, sen soittamisesta pääsi keskitysleirille, eikä asiaa tehnyt yhtään sen huvittavammaksi se, että natsit näkivät jazzin esimerkkinä bolshevistisesta rappiokulttuurista.

Frederick Starr kirjoittaa jazzin ja sen vastustuksen historiasta Neuvostoliitossa. Aihe on monessakin mielessä kiehtova, onhan jazz 20-luvulta lähtien ajoittain elänyt Neuvostoliitossa voimakkaana, ja Lotzin kokoelma osoittaa havainnollisesti sen tason 30-luvulla. Perustiedot tästä ovat löydettävissä myös Batashevin joitakin vuosia sitten ilmestyneessä historiikissa, joten Starr keskittyy paljolti jazz-kieltojen poliittiseen puoleen. Hän on selvittänyt sen niin hyvin kuin se ilman alkuperäisasiakirjoja ylipäänsä on mahdollista. Haastattelujen luettelossa on monia meilläkin tunnettuja neuvostoeksperttejä. Vaivamaan jää vain se hieman utopistinen kuva, että ilman Stalinia jazz nauttisi naapurimaassa nykyistä paljon laajempaa kannatusta kansan syvien rivien keskuudessa.

Mike Zwerin, Miles Davisin kanssa soittanut pasunisti ja lehtimies, on vastaavasti lähtenyt kartoittamaan jazzin asemaa natsien hallitsemassa Euroopassa. Jos Starr pyrkii tieteeseen, Zwerinin tyyli on "uusi journalismi", jossa faktat ja lehtimiehen seikkailut sulautuvat toisiinsa. Paikoitellen kirja jää junnaamaan paikoilleen etsittäessä Django Reinhardtin lukemattomia serkkuja, mutta parhaimmillaan se on kuin hyvä dekkari. Tapaamme ranskalaisten jazzkriitikkojen vastarintasolun, Frankfurtissa swingpöytäjä vahtineen Gestapomiehen, Theresienstadtin keskitysleirillä tehdyn jazzfilmin sekä Puolan ainoan neekerin, jotka ovat kaikki jollakin tavoin sekaantuneet jazzin vaiheisiin sotavuosien Euroopassa. Kirjan otsikko - *Tristesse de Saint-Louis* - on historiaa sekin, *St. Louis Bluesin* ranskankielinen käännös, jonka suojissa jazzlevytyt selvisi läpi saksalaisten miehitysjoukkojen sensuurin.

Yksi kirjan mieleenpainuvia hahmoja on vanha belgialainen muusikko, joka selvisi keskitysleiriltä jazzia harrastaneen saksalaisen aliupseerin toimittamien väärin papereiden turvin. Hän muistaa niin sodan kurjuuden kuin sen jälkeiset lihavat vuodetkin, mutta silti sodan aikana eletty nuoruus on ollut hänen elämänsä ihaninta aikaa, koska silloin swing oli tärkeintä. Siinä on vielä yksi näkökulma eurooppalaisen jazzin tutkimukseen.

Valikoima eurooppalaisen jazzin historiaa ja diskografiaa käsittelevää kirjallisuutta

- Angell, Olav - Vold, Jan Erik - Öhland, Einar
1975 *Jazz in Norge*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Batashev, Aleksei
1972 *Sovetskii dzhaz*. Istoricheskii ocherk. Muzyka, Moskva.

- Cowley, John
1985 *West Indian Gramophone Records in Britain 1927-1950*. Occasional Papers in Ethnic Relations No. 1. University of Warwick, Coventry.
- Eyle, Wim van
1981 *The Dutch Jazz & Blues Discography 1916-1980*. Spectrum, Amsterdam.
- Godbolt, Jim
1986 *A History of Jazz in Britain, 1919-1950*. Paladin, London.
- Kjellberg, Erik
1985 *Svensk jazzhistoria*. En översikt. Norstedts, Stockholm.
- Lange, Horst H.
1966 *Jazz in Deutschland*. Die deutsche Jazz-Chronik 1900-1960. Colloquium, Berlin.
1966 *Die deutsche "78er" - Discographie der Jazz- und Hot-Dance-Music 1903-1958*. Colloquium, Berlin.
- Lotz, Rainer E.
1985 *German Ragtime & Prehistory of Jazz. Vol 1.: The Sound Documents*. Storyville, Chigwell.
- Papo, Alfredo
1985 *El jazz a Catalunya*. Llibres a l'Abast, Barcelona 1985.
- Parnet, Robert
1966 *Jazz in Little Belgium*. Historique & Discographie de 1881 a 1966. Sigma, Bruxelles.
- Rust, Brian - Walker, Edward S.
1973 *British Dance Bands 1912-1939*. Storyville, Chigwell.
- Simon, Géza Gabor
1985 *Magyar jazzlemezek 1912-1984*. KISZ, Pécs.
- Starr, S. Frederick
1983 *Red and Hot. The Fate of Jazz in the Soviet Union 1917-1980*. Oxford University Press, New York.
- Westerberg, Hans
1977 *Suomalaiset jazzlevytykset 1932-1976*. Suomen jazzliitto, Helsinki.
- Wiedemann, Erik
1982 *Jazz i Danmark - i tyverne, trediverne og fyrrerne 1-3*. Gyldendal, København.
- Zwerin, Mike
1985 *La Tristesse de Saint Louis: Swing under the Nazis*. Quartet Books, London.

Jazz and hot dance

Jazzin maailmanhistoriaa esittelevä levysarja.
Toimittanut Rainer E. Lotz. Harlequin levymerkki (Englanti).

- HQ 2010: Argentina 1910-1915
2011: Switzerland 1921-1952
2012: Russia 1910-1963
2013: India 1926-1944
2014: Austria 1910-1949
2015: Hungary 1912-1949
2016: Trinidad 1912-1939
2017: Finland 1929-1950
2018. Martinique 1929-1950
2019: Czechoslovakia 1910-1946
2020: South Africa 1946-1959

- 2021: Australia 1925-1950
- 2022: The Netherlands 1910-1950
- 2023: Canada 1916-1953
- 2024: Denmark 1909-1953
- 2025: Cuba 1909-1937

(sarja jatkuu)

Summary

The diffusion of Afro-American music 1900-1945

This review discusses recent books on European jazz and related LP reissues. Although many prominent jazz historians have been European, the study of jazz in Europe has long been a neglected field, and historic European jazz recordings have in many cases been rarer than American jazz classics. However, with the recent crop of books and reissues, the situation is changing.

Discography is the first stage in jazz research, and with the publication of discographies in Hungary, Norway, Holland and other less-known countries, we now have a fairly good overview of existing recordings. National jazz histories are also beginning to appear. Their quality varies from the amateurish to the scholarly; Erik Wiedemann's history of jazz in Denmark must rate among the best academic studies on jazz. Frederick Starr's book on jazz in Soviet Union and Mike Zwerin's study of jazz under the Nazis go beyond conventional historiography. Starr's documentation of the complicated relationship between jazz and communism is excellent political history; Zwerin's style approaches the fictional, but he manages to create a vivid picture of jazz in occupied Europe (for exact titles see original article).

German jazz historian Rainer Lotz has, in cooperation with Harlequin records, compiled the first systematic presentation of jazz outside United States. In addition to many European countries, the series documents jazz in Argentina, South Africa, Australia, Trinidad and even India. Many outstanding recordings are now for the first time available on microgroove: among the rarest is Eddie Rozner's *St. Louis Blues*, recorded in Moscow in 1943. Lotz' choice of many recordings made before 1917 illustrates how Afro-American influences were already important in Europe before the arrival of jazz.